

Ceramica orizontului final al culturii Coțofeni în zona deluroasă și montană a Olteniei. Cu specială privire asupra arealului de nord-est

Ion Tuțulescu¹
iontutulescu@yahoo.com

Keywords: *Coțofeni, Kostolac, Vučedol, Yamnaya, influences, ceramics.*

Summary: *The final horizon of the Coțofeni culture in the hilly and mountainous area of Oltenia is present in several points, discoveries made in Vâlcea, Mehedinți and Gorj Counties. The ceramics is discussed in terms of typology, material and decoration. The author of the article, using the typological system of Petre Roman, identifies 14 forms that conserve the Coțofeni tradition. The pots for carrying the liquid which were considered specific to the Danube are found in the area of our study. Looking at the decoration, we find some influences coming from the Kostolac, Vučedol and Yamnaya cultures.*

Orizontul final al civilizație supuse acestui studiu, deficitar cercetat de altfel, implică în zona, unele transformări pe care le vom prezenta mai jos. Acestea se datorează unor influențe venite din partea a două mari arii culturale.

Cercetările arheologice identifică în zona deluroasă și montană a Olteniei așezările de la: Ocnele Mari-Zdup², Ocnița-Cosota³, Căzănești-Fabrica de Cărămidă⁴, Rogova⁵, Ostrovul Corbului⁶ și Baia de Fier⁷.

1. Factura

De-alungul celor trei faze evolutive, ceramica civilizației a fost grupată în două categorii⁸: ceramică fină și grosieră. Cristi Roman, studiind habitatul din peșterile din sud-vestul Transilvaniei, atribuie fazelor II-III ale culturii mai sus menționate trei categorii: grosieră, semifină și fină⁹. Catalogarea ceramicii în două sau trei categorii se datorează, după opinia noastră, dar și a altora¹⁰, caracterului cercetărilor arheologice.

Revenind la factura din orizontul final Coțofeni, asistăm la împărțirea pe trei categorii a materialelor ceramice de la Rogova-La Cazărmi¹¹ și două la Ocnele Mari-Zdup¹².

¹ **Tuțulescu Ion**, arheolog, Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea, doctorand la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București.

² Petre-Govora 1982, p. 9-10, 23-26; *Idem* 1995, p. 18-19.

³ Cercetări personale.

⁴ Petre-Govora 1970, p. 482, fig. 1/3. Nivelul culturii Coțofeni a fost surprins la adâncimea de -1,90-2,40 m, indentificându-se fazele II -III; *Ibidem* 1995, p. 20.

⁵ Crăciunescu 2002, p. 19-61.

⁶ Berciu, Roman, 1984, p. 19.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Roman 1976a, p. 18-19; Crișan 1988, 7; Ciugudean 2000, p. 22.

⁹ Roman 2008, p. 103, 107.

¹⁰ Schuster 1997, 59.

¹¹ Crăciunescu 2002, 21.

Cercetarea deficitară ne împiedică să apreciem o catalogare clară, bazată pe elemente (ardere și pastă), a lotului ceramic din zona aferentă, potrivit căreia aderăm la împărțirea duală a acesteia.

Astfel, ceramica grosieră este alcătuită din nisip micaceu cu pietricele și chiar scoică¹³, ceea ce din nisip micaceu, pietricele și cioburi pisate. Referitor la suprafețele vaselor observăm o diferențiere clară pe categorii, cea fină, atent prelucrată în detrimentul celei grosiere căreia i se acordă o atenție mai mică.

2. Repertoriul formelor

Tipul 1. Străchini

Tipul 1.1. Strachină tronconică adâncă cu marginea îngroșată în interior sub formă de manșetă, dreaptă sau bombată, prevăzută cu torți. Acesta este întâlnit la Rogova¹⁴ și Ostrovul Corbului¹⁵.

Tipul 1.2. Strachină bitronconică. Cu partea inferioară dreaptă, fund drept, maxima rotunjită, cu torți tubulare sau în bandă. Forma este tipică sudului Olteniei întâlnindu-se și la Ostrovul Corbului¹⁶ și Rogova¹⁷.

Tipul 1.2.a. Strachină bitronconică, aplecată spre interior, marginea rotunjită¹⁸.

Tipul 1.2.b. Strachină bitronconică, care derivă din predecesoarea, dar marginea e îngroșată, teșită scurt, oblic¹⁹.

Tipul 1.2.c. Strachină bitronconică asemănătoare cu primele două, diferența constând în marginea scurt îndoită spre exterior²⁰.

Tipul 1.3. Strachină semisferică cu fundul drept, marginea ușor îndoită spre exterior²¹ (fig. 14/5).

Tipul 2. Castroane

Sunt mai greu de separat de categoria străchinilor, singura diferențiere realizându-se prin dimensiuni²² și adâncimea mai mare²³ a recipientelor.

Tipul 2.1.a. Castron cu partea superioară rotunjită, buza teșită oblic în interior²⁴ (fig. 16/2, 4.).

Tipul 2.1.b. Castron cu partea superioară rotunjită, buza teșită oblic în interior cât și în exterior²⁵ (fig. fig. 2/3).

¹² Cercetări personale. Întreg lotul ceramic aparținând culturilor Sălcuța IV, Coțofeni, Glina și Gornea-Orlești din depozitul Muzeului de Arheologie și Carte Bisericească „Gheorghe Petre Govora” din Băile Govora a fost studiat de autorul acestei lucrări pe perioada a trei luni.

¹³ Roman 1976, p. 19; Alexandrov 1990; Ciugudean 2000, p. 22; Roman 2010, p. 159-160; Pentru ceramica de la Ostrovul Corbului, cercetătorul investigațiilor arheologice de aici avansează ipoteza că această comunitate este probabil de sorginte Cernavodă III, coțofenizată. Teoria mai sus semnalată se datorează cantității apreciabile a ceramicii de uz comun, care este lucrată printr-un procedeu similar culturilor Cernavodă III și Cernavodă I, având în amestec cochiliile de scoici pisate. Situația este similară la așezările din sudul Banatului și Bulgaria.

¹⁴ Crăciunescu 2002, Pl. 1/1, 2, 3; II/2, V, VIII/2.

¹⁵ Roman 1976a, Pl. 12/12, 14, 15.

¹⁶ *Idem*.

¹⁷ Crăciunescu 2002, Pl. 4/1; VI.

¹⁸ Roman 1976a, Pl. 12/17. Varianta se găsește la Ostrovul Corbului.

¹⁹ *Ibidem*, Pl. 12/18-19 – Ostrovul Corbului.

²⁰ *Ibidem*, Pl. 12/20-21 – Ostrovul Corbului.

²¹ *Ibidem*, Pl. 12/27 – Ostrovul Corbului; Crăciunescu 2002, Pl. II/2.

²² *Ibidem*, p. 20.

²³ Ciugudean 2000, p. 23.

²⁴ Crăciunescu 2002, Pl. VII, VIII/2.

Tipul 2.2. Castron cu marginea rotunjită, uniform îngroșată²⁶.

Tipul 2.3.a. Castron cu buza teșită oblic, partea superioară răsfrântă în exterior, iar partea interioară depășește cu puțin peretele²⁷ (fig. 1/2; 2/2, 3/2).

Tipul 2.3.b. Castron cu buza teșită oblic, partea superioară răsfrântă în exterior, iar partea interioară depășește vizibil peretele²⁸.

Tipul 2.3.c. Castron cu buza teșită oblic, partea superioară răsfrântă în exterior, iar partea interioară depășește substanțial peretele²⁹.

Tipul 2.4. Castron cu partea superioară rotunjită, buza profilată sub forma literei „T”³⁰.

Tipul 2.5. Castron cu piciorușe³¹.

Tipul 3. Ceștile

Probabil cel mai reprezentativ recipient al culturii Coțofeni, cunoaște o evoluție îndelungată, fiind sesizat și în perioada aferentă studiului nostru.

Tipul 3.1. Cească cu corpul semisferic, gât tronconic, gura în formă de pâlnie³².

Tipul 3.2. Cească cu corpul tronconic, buza dreaptă și ușor ridicată³³.

Tipul 3.3. Cească cu corpul sferic, fund drept și gât tronconic³⁴. În această categorie includem și căucul descoperit la Rogova³⁵.

Tipul 4. Cămile

Cercetarea deficitară cu referire la perioada de final al epocii de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului din zona deluroasă și montană a Olteniei ne relevă (publicațiile apărute până în ziua de azi) puține informații legate de forma acestui vas. Semnalăm apariția unor fragmente ceramice ce ar aparține acestui tip de recipient la Rogova, dar starea fragmentară, după opinia cercetătorului, nu permite punerea în evidență a acestora³⁶.

Tipul 5. Amforele

Sunt greu de reîntregit datorită dimensiunilor fiind găsite mai mult în stare fragmentară. Se regăsesc în toată perioada de evoluție a culturii Coțofeni. Cercetările arheologice atestă la Rogova-*La Cazărmi* un exemplar cu partea inferioară tronconică și înaltă, umerii bombați ce acordă vasului o formă pântecoasă³⁷.

O altă amforă fragmentară este întâlnită în același sit, prezența ei fiind semnalată și la Ocele Mari-*Zdup* (fig. 4/5).

²⁵ *Ibidem*, Pl. X.

²⁶ *Ibidem*, Pl. XII/2.

²⁷ *Ibidem*, Pl. XI/1. Rogova și Ocele Mari-Zdup.

²⁸ *Ibidem*, Pl. XI/2; 13/1.

²⁹ *Ibidem*, Pl. XII/1, XIII/2.

³⁰ Roman 1976a, Pl. 15/11.

³¹ Manea 2003, Pl. 2.

³² Crăciunescu 2002, Pl. XIV/1,2.

³³ *Ibidem*, Pl. XV/1.

³⁴ *Ibidem*, Pl. XVII/2.

³⁵ *Ibidem*, Pl. XV/2.

³⁶ *Ibidem*, p. 23.

³⁷ *Ibidem* fig. XVI/1.

Tipul 6. Vase de uz comun

Se presupune că recipientul de tip 6 ar avea cea mai mare pondere³⁸ într-o așezare Coțofeni, apărând de cele mai multe ori în stare fragmentară. Semnalăm prezența unui exemplar la Ocnele Mari-*Zdup* (fig. 3/1).

În articolul din 2002, dedicat cercetărilor de la Rogova, Gabriel Crăciunescu³⁹, prezintă un fragment de vas comun, desenul (forma și profilul) făcând referire cel mai probabil la un castron de tip 2.3.a.

Tipul 7. Pahare

Tipul 7.1. Pahare tronconice și cu fundul plat apar la Ostrovul Corbului-*Botul Pliscului*⁴⁰.

Tipul 7.2. Pahare tronconice cu gura în formă de pâlnie apar la Baia de Fier⁴¹.

Tipul 8. Vase de atârnat

Semnalate și sub numele de „oale de cărat lichide”⁴², considerate un timp caracteristice zonei de sud a Olteniei, sunt întâlnite și în Transilvania, la Boarta, Șincai și Meteș⁴³. Pentru zona deluroasă și montană a Olteniei, tipul 8 este menționat la Rogova⁴⁴, Ocnele Mari-*Zdup* (fig. 2/1). Caracteristica recipientului sunt urechile (torțile perforate vertical) cu una sau cu mai multe găuri pe unde se putea introduce sfoara sau șnurul.

Tipul 9. Borcane

Borcan cu corp tronconic, umeri bombați spre interior și gât tronconic. Două exemplare sunt semnalate la Rogova.

Tipul 10. Vase clopot

Cu sau fără proeminente, cu fund rotunjit sau drept, sunt semnalate la Ostrovul Corbului⁴⁵ sau la Ocnele Mari-*Zdup* (fig. 3/3).

Tipul 11. Vase cu dimensiuni reduse

Semnalate printr-un singur exemplar la Rogova, au corpul puternic curbat, fund drept, gât înalt și tronconic⁴⁶.

Tipul 12. Vase care imită formele metalice

Prezența tipului 12 se face atestată printr-un singur fragment ceramic ce reprezintă partea superioară a vasului la Rogova⁴⁷.

Tipul 13. Vase tronconice

Lucrate din pastă grosieră, sunt adânci iar sub buză unele exemplare au apucători late (fig. 21/1-2, 26/4).

Tipul 14. Strecurători

Semnalate la Rogova printr-un singur exemplar⁴⁸.

³⁸ Roman 1976a, p. 21.

³⁹ Crăciunescu 2002, fig. XVI/2.

⁴⁰ Roman 1976a, Pl. 26/1.

⁴¹ *Ibidem*, Pl. 26/7.

⁴² Roman 1976a, p. 23; Crăciunescu 2002, p. 23.

⁴³ Ciugudean 2000, p. 25.

⁴⁴ Crăciunescu 2002, Pl. XVII/1.

⁴⁵ Roman 1976a, Pl. 31/4.

⁴⁶ Crăciunescu 2002, p. 24, Pl. XXVI/5.

⁴⁷ *Ibidem*, Pl. XX.

3. Torțile

După funcționalitate, torțile orizontului final Coțofeni pot fi împărțite, ca și pentru întreaga evoluție a culturii, în două categorii:

I) de agățat; II) de apucat.

I. De agățat

I. 1. Torți tubulare. Specifice Olteniei și sudul Banatului, apar amplasate pe margine sau la baza gâtului vaselor⁴⁹ (fig. 4/5).

I. 2. Torți ce imită manșetele, perforate o singură dată sau de mai multe ori. La Rogova sunt perforate o singură dată, la Ocnița-*Aval Baraj* de trei sau patru ori (fig. 7/5; 8/5), la Ocnița-*Cosota* de patru ori⁵⁰, iar la Ocnele Mari-*Zdup* de două ori (fig. 2/1).

II. De apucat

II.1. Torți în bandă lată.

II.2. Torți sub formă de *ansă cornută*.

II. 3. Torți sub formă de *ansa lunată*.

II.4. Torți tubulare. La Ostrovul Corbului⁵¹ și la Ocnele Mari-*Zdup* (fig. 4/5).

II.5. Torți panglică.

II. 6. Pentru procedeul menționat sunt utilizate și proeminențele aplicate sau în formă de potcovă menționate la Rogova.

4. Ornamentarea

După modalitatea de realizare a decorului, semnalăm următoarele tehnici⁵²:

- I. Adâncire;

- II. Relief;

- III. Încrustație;

- IV. Pictură.

I. Adâncire. La rândul său, tehnica mai sus menționată este catalogată în două categorii: I.1. incizia; I.2. impresiunea.

I. 1. Incizia.

I.1.1 Triunghiul (Baia de Fier și Rogova)

I.1.2. Schelet de pește (Ostrovul Corbului și Rogova)

I.1.3. Ramuri de brad (Rogova)

I.1.4. Căpriori (Baia de Fier și Rogova)

I.1.5. Benzi verticale de linii incizate (Rogova)

I.1.6. Benzi în rețea dispuse vertical (Ostrovul Corbului și Rogova)

I.1.7. Benzi orizontale hașurate în rețea (fig.1/1-3; 2/2-3; 3/1, 3; 4/1, 6 Ornamentul apare și pe partea interioară a vaselor, dispus în metope (fig. 1/2-3; 2/3; 3/3). Pentru zona deluroasă și montană a Olteniei, ornamentul mai sus menționat este întâlnit la Ocnele Mari-*Zdup* și Căzănești-*Cărămidărie*⁵³.

I.1.8. Tablă de șah (fig. 5/5)

⁴⁸ *Ibidem*, Pl. XXV/1.

⁴⁹ Roman 1976a, Pl. 35/6; Crăciunescu 2002, pl. V,VI, XIX/1; Petre-Govora 1982, Pl. X/22.

⁵⁰ Berciu 1981, p.13.

⁵¹ Roman 1976a, Pl. 35/20.

⁵² Tehnica de ornamentare a culturii Coțofeni a fost dezbătută în două monografii și în ample articole de specialitate.

⁵³ Petre-Govora 1970, fig. 1/3.

I.2. Impresiunea.

I.2.1. Împunsături succesive „Furchenstich”, realizate cu ajutorul unui obiect ascuțit, motivele obținute fiind: șiruri paralele orizontale (fig. 1/3), benzi late verticale (Rogova).

I.2.2. Impresiuni punctiforme: linii verticale (Rogova și Ostrovul Corbului), triunghiuri (Rogova), dreptunghiuri (Rogova), benzi verticale (Rogova), benzi orizontale (Rogova), tablă de șah (Ostrovul Corbului, Rogova), romb (Ostrovul Corbului și Rogova).

I.2.3. Decorul șnurat. Cercetările arheologice relevă faptul că șnurul își face apariția în faza a II-b a culturii Coțofeni la Brăneț⁵⁴. Investigațiile din zona deluroasă și montană a Olteniei relevă existența ornamentului și la sfârșitul culturii, fiind utilizat șnurul răsucit (fig. 5/1,3; 6/1, 3, 4, 5) și șnurul înfășurat (fig. 5/4,7; 6/2, 6; 7/2). Din șnur răsucit sunt realizate motive ca: benzi orizontale hașurate oblic (fig. 6/1, 4), triunghiuri (fig. 5/ 1, 3; 6/3, 5; 7/3-4), motivul omizii⁵⁵ (fig. 7/5), benzi verticale. Cu ajutorul șnurului înfășurat sunt realizate cam aceleași motive: linii orizontale (fig. 6/6; fig. 7/2; fig. 8/1), triunghiuri (fig. 5/4,7; 6/2, 6, 7; 7/2;), linii verticale.

Inerent este faptul că decorul șnurat este dispus în registre, motivele mai sus menționate având o largă utilizare, fiind întâlnite în mai multe culturi.

I.2.4. Striurile. Se consideră că decorul striat este limitat geografic și cronologic, fiind întâlnit numai în sudul Banatului și la Dunăre⁵⁶. Ornamentul menționat este atestat în majoritatea așezărilor din Oltenia, inclusiv celor din zona de nord: Buleta⁵⁷, Ocnița-Cosota⁵⁸, etc. Spre sud-vest indentificăm striuri la Ostrovul Corbului și Rogova.

II. Relief

Decorul în relief a fost obținut cu ajutorul:

- II.1. brâurilor
- II.2. crestelor
- II.3. boabe de linte.
- II. 4 barbotina

II.1. Brâurile (fig. 8/4, 6, 7; 9/9). Sunt întâlnite trei tipuri: alveolate, crestate și simple, uneori grupate sub forma unei potcoave sau de rânduri orizontale ori verticale.

II. 2. Creste. Apar de regulă grupate în trei și sunt amplasate imediat sub buză (Rogova).

II. 3. Boabe de linte (Rogova, Ostrovul Corbului și Baia de Fier). Dispuse atât orizontal cât și vertical, pastilele de acest gen sunt întâlnite atât în cultura Cernavodă II⁵⁹, cât și în Glina⁶⁰.

II. 4. Barbotina este întâlnită la unele fragmente ceramice descoperite la Ocele Mari-Aval Baraj, amplasată la partea inferioară a vaselor (fig. 9/10).

⁵⁴ Ulanici 1975, fig. 2; *Idem* 1976, p. 29, Pl. 6/4-5; Petre-Govora, 1982, p. 25.

⁵⁵ Decorul sub formă de omidă apare pe un vas asemănător cu cel de la Milostea, acesta fiind intercalat de o bandă dispusă vertical.

⁵⁶ Ciugudean 2000, p. 28.

⁵⁷ Petre Govora 1967, fig. 4/1; 5/1.

⁵⁸ Cercetări personale.

⁵⁹ Morintz, Roman 1968, pl. 49/10; Crăciunescu 2002, p. 26.

⁶⁰ Petre-Govora 1986, fig. 9/2, 4, 7.

III. Încrustația

Utilizarea pe scară largă a tehnicii împunsăturilor succesive⁶¹, a decorului șnurat este legată de această tehnică de ornamentare a vaselor. Din studierea bibliografiei aferente sesizăm utilizarea pastei de culoare albă sau roșie⁶².

IV. Pictura

O situație destul de complexă, procedeul tehnic prezentat mai sus fiind întâlnit în zona supusă studiului nostru doar la Ostrovul Corbului. De altfel, aici și la Basarabi⁶³ este menționată pictura în cadrul culturii Coțofeni. La sud de Dunăre întâlnim aceeași situație⁶⁴.

Discuții pe baza materialului ceramic

După cum este cunoscut, în perioada clasică a culturii Coțofeni se observă un amplu proces de regionalizare. Astfel, există mai multe teorii cu privire la procesul semnalat mai sus: Dumitru Berciu menționează trei variante⁶⁵, la Petre Roman sunt atestate cinci variante,⁶⁶ iar Ștefan Alexandrov⁶⁷ separă descoperirile din Bulgaria de cele din zona de nord a Olteniei și Transilvania.

Referitor la evoluția Coțofeni din zona supusă studiului nostru, o ipoteză interesantă este susținută de Gheorghe Petre Govora, potrivit căreia, în partea de nord – est a Olteniei ar exista comunități întârziate ale acesteia⁶⁸. O situație similară ne este semnalată în Transilvania, autorul descoperirilor încadrând-le sub denumirea de epi-coțofeni⁶⁹.

Studierea materialului aparținând orizontului final implică observarea unor elemente și influențe venite din partea cercurilor vestice și estice.

O problemă importantă este apariția în zonă a decorului șnurat, considerat de S. Alexandrov ca import venit din partea mormintelor cu ocră „Yamnaya”⁷⁰. Cercetările arheologice de la Ocița-Aval Baraj din anul 2009 au dus la descoperirea parțială a unei

⁶¹ Cu predilecție în zona de nord a spațiului supus studiului nostru.

⁶² Roman 1976, p. 25.

⁶³ Ciugudean 2000, p. 28-29. Mai mult, autorul lucrării pune sub semnul întrebării încadrarea clară a sitului de aici.

⁶⁴ Alexandrov 1990.

⁶⁵ Berciu 1961, p. 134; Varianta din Oltenia, din Banat și Transilvania.

⁶⁶ Roman 1976a, p. 47-49; Varianta din sudul Olteniei, varianta din nordul Olteniei, varianta din Transilvania, varianta din sudul Banatului și varianta din nord-estul Banatului. Referitor la varianta din nordul Olteniei, autorul semnalează continuitatea elementelor arhaice, dar și puternicele influențe venite din zona intracarpatică.

⁶⁷ Alexandrov 1995, p. 262; autorul include descoperirile din Bulgaria și pe cele din Oltenia de sud în varianta sudică.

⁶⁸ Petre-Govora 1983, p. 3-4; *Idem* 1986, p. 154; *Idem* 1995, p. 22-23; În faza a IV-a, la Petre Govora, este inclusă și necropola tumulară de la Milostea, decorul șnurat deținând un rol important în această „perioadă”. Pentru ultima, și anume a V-a, autorul semnalează puternice influențe Glina în repertoriul formelor ceramice Coțofeni. Menționăm că, majoritatea materialelor descoperite de preot nu au fost publicate pe o situație stratigrafică, materialele de la Ocița-Cosota având aceeași situație, datorită nivelărilor (terasării) făcute de geto-daci. Referitor la materialele așa numitei faze a V-a, Roman sugerează ideea potrivit căreia avem de a face cu pătrunderea fragmentelor de tip Glina în nivelul Coțofeni.

⁶⁹ Rișcuță 2008.

⁷⁰ Alexandrov 1990.

colibe ovale, distrusă probabil de lucrările de terasare din perioada romană. Decorul utilizat pe materialul ceramic de aici aparține șnurului răsucit și înfășurat. O situație similară ne este menționată în anul 1982⁷¹ în timpul cercetărilor arheologice de la Ocnele Mari-Zdup, fragmente ornamentate în tehnica celor descoperite în punctul Aval Baraj fiind găsite în nivelul aparținând fazei a III-a.

În sprijinul acestei afirmații (încadrarea în faza IIIc), ne parvin și manșetele de pe marginea vaselor ceramice descoperite în necropola de la Milostea și în așezările de la Ocnele Mari-Zdup și Ocnele Mari-Aval Baraj. Pornind de la ipoteza susținută de H. Ciugudean⁷², manșeta își face apariția la sfârșitul culturii Coțofeni, de unde este preluată de Schechenberg B, Glina, faza a-III (IIb), Jigodin, Șoimuș, Livezile, Roșia sau în etapa Vučedol târzie. În concluzie, manșeta apare pe fondul interferențelor Coțofeni-Vučedol⁷³.

Cristian Schuster, tratând problematica funerară a epocii bronzului timpuriu de la sud de Carpați cataloghează necropola de la Milostea, ca fiind contemporană⁷⁴ cu Schechenberg B, Glina-faza Runcuri, fără a atribui necropola unui anumit orizont sau culturii⁷⁵, problemă asupra căreia revine în anul 2008⁷⁶.

Cercetată încă din perioada anilor '60⁷⁷, necropola de la Milostea aparține, după opinia noastră, acestui ultim orizont⁷⁸.

Lărgind zona de cercetare, asemănări avem în descoperirile din județul Bihor⁷⁹ (peșterile Igrîța și Izbândiș), încadrarea materialelor fiind dificil de realizat, autorul propunând două variante⁸⁰. O altă opinie despre încadrarea pieselor decorate cu șnurul din Bihor o are M. Rotea, care le atribuie grupului Copăceni⁸¹, iar F. Bertemes le atribuie unui orizont post Schechenberg B sau post Jigodin⁸².

După Petre Roman, ceramica ornamentată în tehnica mai sus menționată din cadrul acestei civilizații se încadrează în perioada a III-a a fenomenului șnurat⁸³. Același cercetător atribuie descoperirile din zona de nord a Olteniei în faza a III-a a culturii Coțofeni⁸⁴, reluând discuția problemelor prezentate încă din 1974⁸⁵.

⁷¹ Petre-Govora 1982, p. 25.

⁷² Ciugudean 1988, p. 20-21.

⁷³ *Ibidem*, p. 21.

⁷⁴ Schuster 2002, p. 117

⁷⁵ După ritual, groapă centrală, ring de piatră, înmormântări secundare, necropola de la Milostea ar tinde să aparțină culturii Yamnaya.

⁷⁶ Schuster et alii., 2008, p. 61.

⁷⁷ Popescu, Vulpe 1966, p. 148-155.

⁷⁸ Referitor la încadrarea acestei necropole ne-am referit și într-un recent articol aflat la tipar. Tuțulescu, Tulugea, *Cultural interferences at the end of the Transition Period in northeast Oltenia*, Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, 2011, Călărași.

⁷⁹ Emodi 1988, p. 485-505.

⁸⁰ Prima variantă, încadrarea lor la începutul fazei a III a culturii Coțofeni, a doua ca aparținând epocii bronzului timpuriu.

⁸¹ Rotea 1993, p. 84.

⁸² Bertemes 1998, p. 195.

⁸³ Roman 1986a, p. 15.

⁸⁴ Roman et alii 1992, p. 61-62.

⁸⁵ Roman 1974, p. 157-174.

Un punct important de observat în problematica decorului șnurat din așa numita „perioadă III” îl reprezintă apariția în zona dunăreană a culturii Yamnaya. După opinia lui Dergacev, ultima fază - „grupa Buceag” este puternic influențată de grupul subcarpatic al culturii șnurate din zona Nistrului Superior⁸⁶.

Interesante sunt depunerile funerare din cadrul acestor morminte, care constau din vase de diferite tipuri, des întâlnită fiind forma de cupă fără picior (pahare de tip Milostea, sau vase de cărat lichide la Petre Roman, ori cupe borcan⁸⁷). Vase asemănătoare celor de la Milostea, Ocnița-Cosota și Ocnița-Aval Baraj găsim în arealul culturii Yamnaya la: Ploiești-Triaș⁸⁸, Hârșova⁸⁹, Murighiol-Independența⁹⁰, Megidia-Cocoașe⁹¹, etc.

În arealul culturii Snechenberg, vase identice întâlnim la Mocșa⁹², catalogate ca aparținând fazei B.

Decorul șnurat apare în grupurile epocii bronzului timpuriu din Transilvania ca: Jigodin⁹³, Livezile⁹⁴, Copăceni⁹⁵, etc.

După opinia lui Burtănescu, cele mai timpurii pătrunderi ale culturii Yamnaya au loc undeva la perioada Orlea-Sadovec, Coțofeni I⁹⁶, așa putându-se explica apariția decorului șnurat pe cupele cu picior specifice grupului mai sus menționat⁹⁷, dar și continuitatea acestuia în faza a II-a a culturii Coțofeni.

Disponerea decorului în registre așa cum este cazul descoperirilor de la Ocele Mari-Cosota, Ocele Mari-Zdup și Ocele Mari-Aval Baraj, Milostea o regăsim și în cultura Glonckenbecher⁹⁸, aceasta fiind mai târzie decât descoperirile din zona noastră.

Influențele venite din partea cercului de vest sunt sesizabile datorită culturilor Kostolac și Vučedol. Motivul romburilor (fie punctat, fie realizat din linii incizate), cât și benzile în rețea aparțin după opinia lui Tasić⁹⁹ culturii Kostolac târziu și Vučedol timpuriu. Triunghiurile punctate sunt întâlnite în așezarea de la Basarabi¹⁰⁰, Băile

⁸⁶ Dergacev 1994, p. 127.

⁸⁷ Burtănescu 2002, p. 252.

⁸⁸ Comșa 1989, p. 185, fig. 6/1-2; vasele din mormintele cu nr. 15, 20.

⁸⁹ Morintz, Șerbănescu 1974, fig. 4/2.

⁹⁰ Simon 1991, pl. 5.

⁹¹ Irimia 2002, pl. 1/1-2.

⁹² Székely 1997, p. 42, pl. XL/2.

⁹³ Roman *et alii* 1973, p. 559-574; Decorul de tip Jigodin este considerat autohtonizat, unele motive regăsindu-se și în ceramica de la Ocele Mari-Aval Baraj; Interesant este faptul că, în lucrarea „Dacia înainte de Dromichete”, V. Dumitrescu și A. Vulpe sugerează ipoteza potrivit căreia, în nordul Olteniei, cultura Glina pătrunde mai târziu după grupul Milostea și după un grup decorat cu șnurul, acesta venind de la nord de Carpați. (vezi Dumitrescu, Vulpe 1988, p. 70).

⁹⁴ Ciugudean 1996, p. 90, pl. 6/10.

⁹⁵ Rotea 1993, p. 75.

⁹⁶ Burtănescu 2002, p. 267.

⁹⁷ Roman 1976 b, pl. 1/1.

⁹⁸ Emodi 1988, p. 487; Heyd 2000, p. 339, fig. 6.B.

⁹⁹ Tasić 1995, pl. 10/83; 26/6.

¹⁰⁰ Roman 1976a, pl. 93/1; 94/1; Crăciunescu 2002, p. 28.

Herculane¹⁰¹, în Serbia și Croația, acestea alături de liniile punctate fiind considerate de tip Kostolac¹⁰².

Petre Roman este cercetătorul de care se leagă problematica și legăturile culturii Kostolac cu Coțofeni, descoperirile de la Băile Herculane (Banat) încadrând cea mai timpurie influență în repertoriul ceramic aferent fazei a II-a. Același cercetător susține că în restul zonelor (aici include și zona supusă studiului nostru), elemente de tip Kostolac se răspîndesc în faza a III-a a culturii Coțofeni. Având altă opinie, Cristi Popa sugerează declanșarea sincronismului Kostolac-Coțofeni cel mai devreme la nivelul fazei IIIa, precizând stratigrafia de la Băile Herculane¹⁰³ pe care o pune sub semnul întrebării.

Împunsăturile succesive dispuse orizontal le întâlnim și în mediul grupului Livezile¹⁰⁴; un fragment ceramic ce se aseamănă foarte mult cu piesa noastră de la Ocnele Mari-Zdup a fost descoperit în așezarea Baia.

În ultima lucrare monografică dedicată civilizației aferente studiului nostru, Horia Ciugudean stabilește sfârșitul Coțofeni pe baza apariției ca decor ceramic a benzilor orizontale hașurate în rețea, a romburilor sau triunghiurilor hașurate¹⁰⁵. Aceste forme de ornament sunt întâlnite pe o vastă arie central și vest pontică în situri ca: Ostricovac, nivelele Ib-Id¹⁰⁶, Dubene Sarovka, nivelul Iib¹⁰⁷, Radomir-Vahovo, nivelul II¹⁰⁸, Dikili Tash, nivelul IIIB¹⁰⁹, etc. De asemenea, benzile orizontale hașurate în rețea sunt atestate în mediul Kostolac¹¹⁰ și Vučedol timpuriu¹¹¹.

Menținerea decorului încrustat în repertoriul ceramic al culturii Glina¹¹² (catalogată ca faza III-a Runcuri) ridică problematica evoluției și coexistenței comunităților Coțofeni IIIc și Glina în același teritoriu.

Referitor la pictura crudă pe suprafața vaselor Coțofeni, tehnica poate fi o însușire a unor influențe venite din arealul culturii Baden¹¹³, fapt ce ne îndeamnă să considerăm debutul stabilirii comunităților la Ostrovul Corbului într-o fază mai timpurie¹¹⁴.

¹⁰¹ Roman 1977a, pl. 46/7; Crăciunescu 2002, p. 28.

¹⁰² Nikolić 2000, pl. XV/6; XVIII/11; XX/4; Crăciunescu 2002, p. 28; Balen 2005, fig/1,6, 2/3; Balen 2002, Taf. 1/2-7, 2/1-3, 5, 3/5, 6, 4/3, 6/1-5, 7/1-4, 8/1, 3, 9/1, 2, 4.

¹⁰³ Popa 2009.

¹⁰⁴ Ciugudean 1996, fig. 16/8; *Idem* 1997, fig. 5/1-2, 7/5, 16/8.

¹⁰⁵ Ciugudean 2000, p. 60-61.

¹⁰⁶ Stojić 1996, pl. 1/7-15; 2/6-9; pl. 10/5-7; 12-14, 19-20; Ciugudean 2000, 61.

¹⁰⁷ Nikolova 1996, fig. 10/1-4; 14/1-4; 6, 21; *Idem* 1999, fig. 9.2.1; 9.3.2/5-7; Ciugudean 2000, p. 61.

¹⁰⁸ Alexandrov 1994, pl. 5, 6/1-3, 6; Ciugudean 2000, p. 61.

¹⁰⁹ Sэфіriadés 1985, pl. 20/5-6, 21/6, 23/3-5; Ciugudean 2000, p.61.

¹¹⁰ Dimitrijević 1978, pl. 7/4; Ciugudean 2000, p. 61.

¹¹¹ Dimitrijević 1978, pl. 5/1-2; 5, 6/8; Tasić 1995, pl. 10, 26/5-6; Ciugudean 2000, p. 61.

¹¹² Roman 1985a, fig. 2/2, 3/1-2, 4, 9, 10, 12/3, 9; Petre Govora 1978, fig.4/2; *Idem* 1986a, fig. 4/2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 7/7, 8/6; *Idem* 1995, fig. 4/1-8, 7/7.

¹¹³ Roman, Némethi 1978, p. 30-31.

¹¹⁴ Ciugudean pune sub semnul întrebării dacă așezările de la Basarabi și Ostrovul Corbului unde apare decorul pictat nu cumva și-ar înceta evoluția anterior fazei III (Ciugudean 2000, p. 50); Considerăm că problematica așezării de la Ostrovul Corbului va fi rezolvată prin publicarea materialelor pe complexe stratigrafice.

Cât privește repertoriul formelor din finalul Coțofeni, observăm că o gamă largă de tipuri sunt atestate și în alte medii culturale ca¹¹⁵: Foltești I, Cernavodă II, Foltești II, Zimnicea, Livezile, Sneckenberg, Șoimuș, Jigodin etc.

Abrevieri

Acta M.N. - Acta Musei Napocensis. Cluj-Napoca
Buridava- Buridava. Studii și materiale. Rm. Vâlcea
CAMNI - Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie al României. București
Dacia, N.S. - Dacia. Revue d'archeologie et d'histoire ancienne, Nouvelle Série. București
Drobeta - Drobeta. Turnu Severin
Jahresschr. Halle - Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte Halle/Saale
Peuce - Peuce. Tulcea
Pontica - Pontica. Muzeul de istorie națională și arheologie. Constanța
Rev. Muz. - Revista muzeelor (și monumentelor). București
RPRS - Reports of Prehistoric Research Projects. Sofia
Opvc. Archaeol - Opvscvla archaeologica. Zagreb
SCIVA - Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie. București
Sy. Th - Symposia Thracologica. București
Th-D. - Thraco-Dacica. București

Bibliografie

- Alexandrov 1990 S. Alexandrov, *Cultura Coțofeni în Bulgaria* (teză de doctorat, coord. D. Berciu), București, 1990, manuscris.
- Alexandrov 1994 S. Alexandrov, *The Prehistoric Site of Radomir Vahovo: Some Problems of the Early Bronze Age in South-Western Bulgaria (Northern Connections)*. Relations Thraco-Illyro-Hellenique. Actes du XIVe Symposium National de Thracologie, Băile Herculane 14-19, sep. 1992, București, 1994, p. 117-129.
- Alexandrov 1995 S. Alexandrov, *The Early Bronze Age in Western Bulgaria: Periodization and Cultural Definition*. Prehistoric Bulgaria, Prehistoric Press. 22, p. 253-270.
- Balen 2000 J. Balen, *Die Kostolac Kultur in Kroațien*, Th. D. XXIII, 1-2, p. 153-170.
- Balen 2005 J. Balen, *The Kostolac Horizont at Vučedol*, Opvc. Archaeol., 29, p. 25-40.
- Berciu 1961 D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului din România în lumina noilor cercetări*, București.
- Berciu 1981 D. Berciu, *Buridava Dacică*, București.
- Berciu, Roman 1984 D. Berciu, P. Roman, *Mormintele tumulare de la Verbița (jud. Dolj)*, Th-D, V, 1-2, p. 15-21.

¹¹⁵ Schuster 1997, p. 63.

- Bertemes 1998 F. Bertemes, *Überlegungen zur Datierung und Bedeutung der schnurverzierten Keramik im nordöstlichen Karpatenbecken und Siebenbürgen*, Das Karpatenbecken Und Die Osteuropäische Steppe, München-Rahden/Westf, p. 191-209.
- Burtănescu 2002 Fl. Burtănescu, *Epoca timpurie a bronzului între Carpați și Prut. Cu unele contribuții la problemele epocii bronzului în Moldova*, București.
- Ciugudean 1988 H. Ciugudean, *O așezare din epoca timpurie a bronzului la Alba Iulia*, Th-D, IX, 1-2, p. 15-22.
- Ciugudean 1996 H. Ciugudean, *Epoca bronzului în centrul și sud-vestul Transilvaniei*, București.
- Ciugudean 1997 H. Ciugudean, *Cercetări privind epoca bronzului și prima vârstă a fierului în Transilvania*, Alba Iulia.
- Ciugudean 2000 H. Ciugudean, *Eneoliticul Final în Transilvania și Banat: Cultura Coțofeni*, Timișoara.
- Crăciunescu 2002 Gr. Crăciunescu, *Locuirea Coțofeni de la Rogova, județul Mehedinți*, Drobeta, XI-XII, p. 19-61.
- Crișan 1998 I. Crișan, *Materiale arheologice din perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului descoperite la Cefa-La Pădure, județul Bihor*, Crisia, XXVIII, p. 7-14.
- Comșa 1989 E. Comșa, *Mormintele cu ocru din movila II-1943 de la Ploiești Triaj*, Th-D, X, 1-2, p. 181-188.
- Dimitrijević 1978 S. Dimitrijević, *Zur Frage der Genese und Gliederung der Vučedol Kultur in den Zwischenstronlande Donau-Drau-Sawe*, Vjesnik, Zagreb, X-XI, p. 1-96.
- Dergacev 1994 V.A. Dergacev, *Epoca bronzului. Perioada timpurie*, Th-D, XV, 1-2, p. 121-140.
- Dumitrescu, Vulpe 1988 Al. Vulpe, *Dacia înainte de Dromichete*, București
- Emodi 1988 I. Emodi, *Descoperiri ale culturilor Coțofeni și Baden în peșterile Igrîța și Izbîndiș*, în Acta M.N, XXI, p. 485-505.
- Heyd 2000 V. Heyd, *On the earliest Bell Beakers along Danube*, Bell Becher Tou Day, Trento, vol. II, p. 387-409.
- Irimia 2003 M. Irimia, *Observații privind stadiul cercetărilor bronzului timpuriu Dobrogea*, în Pontica XXV-XXVI, p. 33-53.
- Manea 2003 Cr. Manea, *Locuirile sitului arheologic de la Rogova*, Drobeta, XIII, p. 48-54
- Morintz, Roman 1968 S. Morintz, P. Roman, *Aspekte des Ausgangs des Äneolithikums und der Übergangsstufe zur Bronzezeit im Raum der Niederdonau*, Dacia, XII, p. 45-128.
- Morintz, Șerbănescu 1974 S. Morintz, D. Șerbănescu, *Cercetări arheologice la Hârșova și împrejurimi*, SCIVA, 25, 1, p. 47-69.
- Nikolić 2000 D. Nikolić, *The Kostolac Culture in the Territory of Serbia*, Center for Archaeological Research, 19, Belgrad
- Nikolova 1996 L. Nikolova, *Settlements and Ceramic: the Experience of Early Bronze Age in Bulgaria*, RPRS, 1/2-4, p. 145-186.
- Nicolova 1999 L. Nicolova, *The Balkans in Later Prehistory, Periodization*,

- Chronology, and Cultural Development in the Final Copper and Early Bronze Age (Fourth and Third Millennia B.C.)*, Bar. International Series, 791.
- Petre-Govora 1967 Gh. Petre-Govora, *Ceramica decorată prin împusături succesive din r. Rm. Vâlcea*, SCIVA, 4, p. 645-654.
- Petre-Govora 1970 Gh. Petre Govora, *Contribuții la cunoașterea culturii Coțofeni în nord-estul Olteniei*, SCIVA, 21, 3, p. 481-487.
- Petre-Govora, 1978 Gh. Petre-Govora, *Începuturile epocii bronzului în nord - estul Olteniei*, Buridava II, p. 7-34.
- Petre-Govora 1982 Gh. Petre-Govora, *Noi descoperiri aparținând culturii Coțofeni, în nord-estul Olteniei*, Buridava IV, p. 9-26.
- Petre-Govora 1983 Gh. Petre-Govora, *Asupra începuturilor epocii bronzului în nordul Olteniei*, Sy. Th., 1, p. 3-4.
- Petre-Govora, 1986 Gh. Petre-Govora, *Asupra problemelor culturii Glina în nord-estul Olteniei*, Th-D, VII, p. 154-166.
- Petre-Govora 1995 Gh. Petre-Govora, *O preistorie a nord-estului Olteniei*, Rm. Vâlcea.
- Popa 2009 Cr. Popa, *Cultura Coțofeni. Cu specială privire asupra Transilvaniei*, rezumat teză doctorat- coordonator Iuliu Paul, Alba Iulia.
- Popescu, Vulpe 1966 E. Popescu, Al. Vulpe, *Necropola tumulară de la Milostea*, Rev. Muz, 2, p. 148-155.
- Rișcuță 2008 N. Rișcuță, *Bronzul Timpuriu de la Epi-Coțofeni până la Apariția Culturii Wietenberg între Valea Mureșului și Bazinul Superior al Crișului Alb* (rezumat teză de doctorat, coordonator Petre Roman), Constanța.
- Roman 1974 P. Roman, *Das Problem der „schnurverzierten” Keramik in Südosteuropa*, Jahresschr. Halle, 58, p. 157-174.
- Roman 1976a P. Roman, *Cultura Coțofeni*, București.
- Roman 1976b P. Roman, *Complexul Orlea-Sadovec*, SCIVA, 27, 2, p. 147-170.
- Roman 1985 P. Roman, *Cercetările de la Govora Sat – „Runcuri” în 1977*, S.C.I.V.A., 36, 4, p. 279-297.
- Roman 1986 P. Roman, *Așezări cu ceramică șnurată din Thracia, Macedonia, Thesalia și raporturile lor cu evoluția culturală din regiunile carpato-danubiene*, Th-D, VII, 1-2, p. 14-30.
- Roman 2010 P. Roman, *Săpăturile arheologice în bazinul dunărean al Porților de Fier*, București.
- Roman et alii 1973 P. Roman, P. János, H. Csába, *Cultura Jigodin. O cultură cu ceramică șnurată în estul Transilvaniei*, SCIVA, 24, 4, p. 559-574.
- Roman et alii 1992 P. Roman, A. D. Oprețescu, P. János, *Beiträge Zur Problematik Der Schnurverzierten Keramik Südosteuropas*, Maintz am Rhein.
- Roman, Némethi 1978 P. Roman, I. Némethi, *Cultura Baden în România*, București.
- Roman 2008 Cr. Roman, *Habitatul uman în peșterile din sud-vestul Transilvaniei*, Sibiu.

- Rotea 1993 M. Rotea, *Contribuții privind bronzul timpuriu în centrul Transilvaniei*, Th-D, XIV, 1-2, p. 65-86.
- Simion 1991 G. Simion, *O nouă cultură de la începutul epocii bronzului pe teritoriul isto-pontic*, Peuce, 10, p. 33-39.
- Séfériadés 1985 M. Séfériadés, *Troie I: Matériaux pour l'études des sociétés du Nord-Est Egéen au début du Bronze Ancien*, Paris.
- Schuster 1997 Cr. Schuster, *Perioada timpurie a epocii bronzului în Bazinele Argeșului și Ialomiței Superioare*, București.
- Schuster 2002 Cr. Schuster, *Zur bestattungsweise in sudrumänien in der bronzzeit*, Burial customs in the bronze and iron age, Čačak, 2002, p. 109-138.
- Schuster et alii 2008 Cr. Schuster, R. Kogălniceanu, Al. Morintz, *The Living and the Dead. An analysis of the relationship between the two worlds during Prehistory at the Lower Danube*, Târgoviște.
- Stojić 1996 M. Stojić, *L'énéolithique finale dans le centre des Balkans. Early Bronze Age Settlement Patterns in the Balkans*, 3, RPRS, 1/2-4, p. 353-372.
- Székely 1997 Z. Székely, *Perioada timpurie și începutul celei mijlocii a epocii bronzului în sud-estul Transilvaniei*, București.
- Tasić 1995 N. Tasić, *Eneolithic Cultures of Central and West Balkans*, Belgrad.
- Ulanici 1975 A. Ulanici, *Așezarea de tip Coțofeni, de la Brăneț, județul Olt*, Muzeul Național II, p. 243-255.
- Ulanici 1976 A. Ulanici, *Noi cercetări arheologice la Brăneț*, CAMNI 2, p. 33-72.

1.

2.

3.

Fig. 1. Cultura Coțofeni. Ocelele Mari-Zdup

1.

2.

3.

Fig. 2. Cultura Coțofeni. Ocnele Mari-Zdup

1.

2.

3.

Fig. 3. Cultura Coțofeni. Ocele Mari-Zdup

Fig. 4. Cultura Coțofeni. Ocnele Mari-Zdup

Fig. 5. Cultura Coțofeni. Ocnele Mari-Zdup

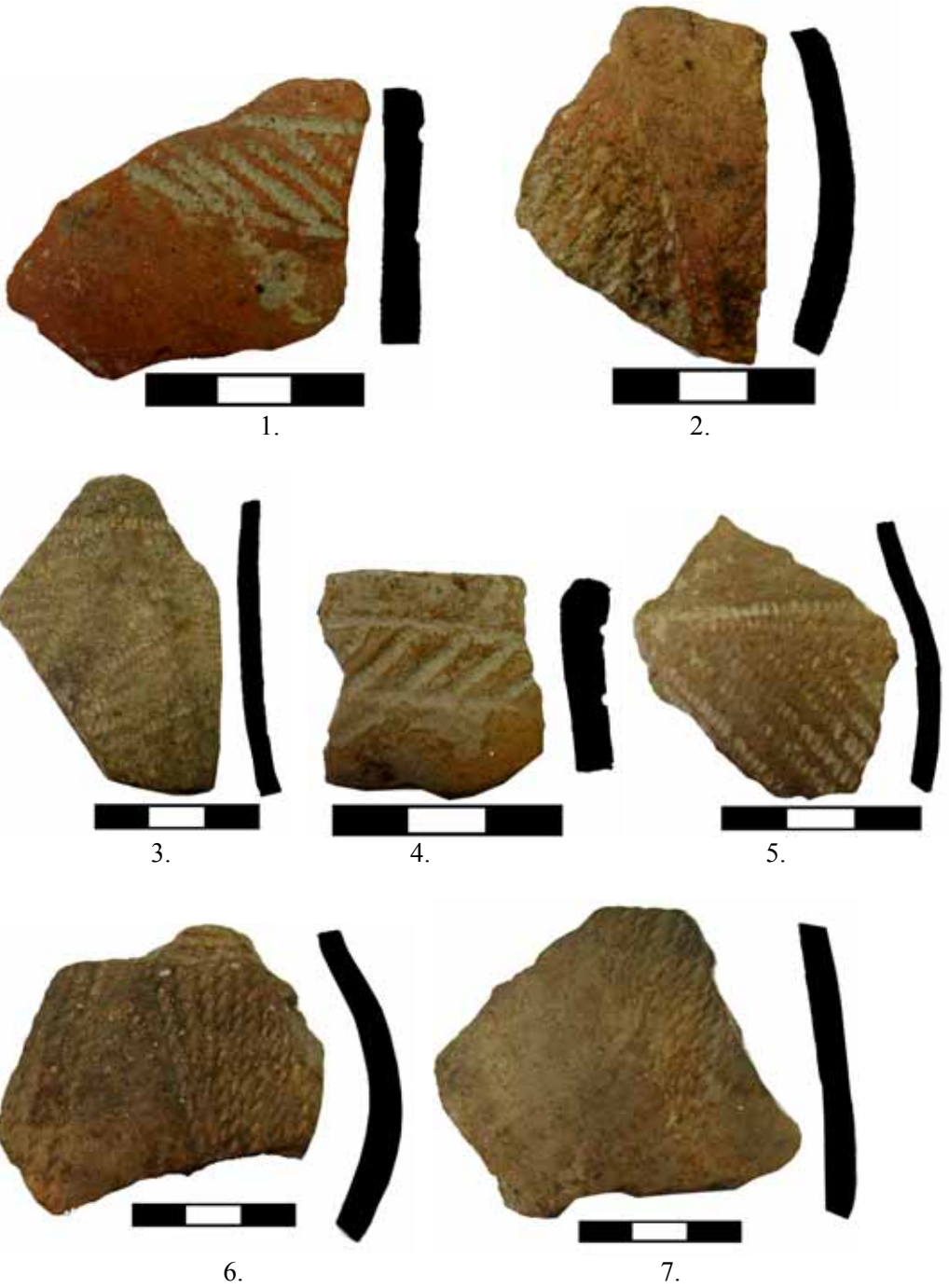
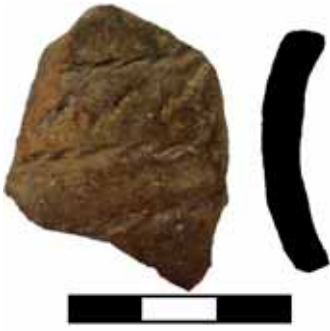

Fig. 6. Cultura Coțofeni.Ocnița-Aval Baraj

Fig. 7. Cultura Coțofeni. 1-5, Očnița-Aval Baraj; 6 -Očnița-Cosota

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

Fig. 8. Cultura Coțofeni. Ocnîța-Aval Baraj

Fig. 9. Cultura Coțofeni. *Ocnița-Aval Baraj*